

Ege Sosyal Bilimler Dergisi

Journal of Ege Social Science

Sayı 2, Cilt 1, Ocak 2019, Sayfa 68 - 75

AZERBAYCAN BASININDA TÜRKİYE VE TÜRKÇÜLÜK KONUSU (Sovyet Hâkimiyetinin İlk Yıllarında ‘Kommünist’ Gazetesi Kaynaklarına Bir Bakış)

Namiq Ahmadov

Bakü Devlet Üniversitesi, Gazetecilik Fakültesi, Uluslararası Gazetecilik bölümü,

ORCID 0000-0003-1970-182x

tuqay59@mail.ru

Geliş Tarihi: 24 Aralık 2018

Kabul tarihi: 04.01.2019

Yayınlanma Tarihi: 31.01.2019

Özet

Sovyet Dönemi Azerbaycan basınında Türkiye konusu ciddi merak uyandıran konulardan biri olmuştur. Sovyet hâkimiyetinin ilk yıllarına ait basın organlarında yayınlanmış makale ve haberlerde Türkçülüğe karşıt bir duruş olmasına rağmen Türkiye ve Türkçülük hakkındaki yazıların sayıca fazla ve detaylı olması dikkat çekici boyuttadır.

Yayınevleri, Azerbaycan’da İlimler Akademisi’nin veya diğer edebi-kültürel kurumların henüz kurulmadığı yıllarda millî güçleri etrafında toplayan birer merkez rolünde olmuşlardır. Gazeteler bağlı oldukları kurumların siyasetini yürütmek için kurulmuş ve onların maddi desteği ile yayınlarını sürdürmektedirler. Bununla birlikte çalışmamızda odaklanılan “Komünist” gazetesi örneğinde olduğu gibi, bazı gazeteler millî düşünceyi unutmamış, makalelerin çoğunda millî bakış açısı korunmaya çalışılmış ve bunun bir sonucu olarak da çeşitli cezalarla karşılaşmıştır. “Komünist” gazetesinin bir propaganda gücü olarak alfabe reformu gerçekleştirilmesinde ve Türkoloji kurultaylarının gerçekleşmesinde önemli katkılar sunması da önemlidir.

“Komünist” gazetesinde 1920’lerde yayınlanmış makalelerin ana temasını Türkiye-Sovyet dostluğu ve Türkiye ile ilişkilerin geleceğine duyulan güven duygusu oluşturur. Ancak bir süre sonra bu yayın politikasının Sovyet hükümetinin Türkiye’ye sosyalizmi ihraç etmek için iç ve dış siyasetinin bir parçası olduğu açık bir şekilde hissedilmeye başlanır. Gazete yönetimini elinde bulunduranlar bu amaçların gerçekleşmemesiyle birlikte baskılarını artırmaya başlar. Bu noktada yazarlar takip edilmeye başlanır. “Komünist” gazetesinde “milliyetçilik yuvası” olarak nitelendirilen aydın gruplarını dağıtmak için defalarca girişimlerde bulunulur ve bu baskılar birçok tarihi belge ile Azerbaycan kültür tarihindeki yerini almıştır.

Anahtar Kelimeler: “Komünist” gazetesi, Türkiye-Sovyet Dostluğu, Sovyet Dönemi, Milliyetçilik, Türkçülük.

Ege Sosyal Bilimler Dergisi

Journal of Ege Social Science

Issue 2, Volume 1, January 2019, Pages 68 - 75

TURKEY AND TURKISM THEME IN THE AZERBAIJANI PRESS DURING THE FIRST YEARS OF SOVIET RULE

Abstract

Turkey and Turkism theme was one of the topics of great interest in the Azerbaijani press in the Soviet era. This article provides factual evidence that there were quite a lot of comprehensive writings about Turkey and Turkism, though the articles and news published in most popular press media of the time in the early years of the Soviet government were savored with envy and jealousy towards Turkism. Also the article brings to attention the role of the “Communist” newspaper as an important tool in the implementation of the alphabetic reform, conducting of information and propaganda work of the Eastern peoples and Turkic congresses. It is shown that in the years when the Academy of Sciences, literary-artistic organizations have not yet been formed, the newspaper editorial has played the role of a spiritual center, which has gathered national forces around itself.

But at the same time it should not be forgotten that the newspaper was founded to carry out the policy of and published by means of the resources of the governing organization, which it was a body of. Nevertheless, the newspaper has never abandoned its national affiliation, always sought to protect the national identity in numerous articles, and has been punished for such a stance from time to time.

The articles published in the “Communist” newspaper in the 1920s were building confidence in Turkey-Soviet friendship and the future of relations with Turkey. Unfortunately, it became clear later on that it was a plan stemming from domestic and foreign policies of the Soviet government to bring Turkey to the communist path. Needless to say that repression was unleashed when this plan did not work, and the newspaper was not spared as well. Prosecution of the authors has been initiated on the grounds of “nationalism”, “Turkism”. There have been cases of tough measures taken repeatedly at a very high level to disperse the “nationalist nest” in the “Communist” newspaper.

Keywords: “Communist” Newspaper, Turkey-Soviet friendship, Soviet Era, Nationalism, Turkism.

Giriş

Sovyet dönemi Azerbaycan basınında Türkiye konusu tüm yasaklara rağmen toplumun sürekli ilgi duyduğu konulardan biri olmuştur. Yaklaşık 70 yıllık bir zaman dilimini ifade eden Sovyet Azerbaycan'ı ve Türkiye ilişkileri tarihinde belirgin iki aşama hissedilir. Azerbaycan'da Sovyet hükümetinin zaferinden sonra ve sürgünler zamanında başka yönüyle kendisini gösteren iki farklı dönemde iki farklı zihniyet görülür. Bu zamansal ve anlamsal ayırım araştırmacıların da dikkatinden kaçmamış; Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinin tüm alanlarında kendini göstermiş, belgelerle doğrulanmıştır.

Sovyet hükümetinin Azerbaycan'daki ilk yılları Türkiye ile olan ilişkilerin ilk aşaması olarak kabul edilmektedir. Birinci aşama yaklaşık olarak Azerbaycan'da Sovyet Hükümetinin kurulduğu 28 Mayıs 1920 senesinden sonraki 10 seneye kadar olan bir dönemi kapsamaktadır. Türkiye-Sovyetler münasebetlerinde ikinci aşama olarak nitelendirebileceğimiz 1930'lu yıllar ise Sovyet İmparatorluğu'nun baskı ve yıldırma politikalarının arttığı ve soykırımların görülmeye başlandığı bir döneme işaret etmektedir. Bu bağlamda çalışmamızda da ele aldığımız gazetenin de faaliyette bulunduğu birinci dönem tarihi açıdan zengin ve önemli olaylarla dolu olduğu kadar birtakım çelişkili uygulamaları da ihtiva eder. Tarihî gerçeklikler açısından bakıldığında her iki devlet bu dönemde kendi siyasetini ve siyasi çıkarlarını gözetmiştir. Hatta bu dönemde Moskova'nın onayıyla Azerbaycan'ın Türkiye Cumhuriyeti'nde büyükelçiliği dahi olmuştur.

Basında Azerbaycan-Türkiye Dostluk İlişkileri

1921 senesinde Neriman Nerimanov'un tavsiyesiyle Sovyetler Birliği Azerbaycan'ının daha sonraysa Transkafkasya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'nin Türkiye'deki Büyükelçiliğini yapmış olan İbrahim Abilov, Sovyet-Türkiye ve Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinin oluşması ve geliştirilmesinde büyük rol oynamıştır. Büyükelçi İbrahim Abilov'un bir Azerbaycanlı olarak bu göreve getirilmesi sadece Türk hükümet kurumlarınca değil, Türk halkının farklı zümreleri ve temsilcileri tarafından beğeniyle karşılanmıştır. Ankara'ya giden Azerbaycan'ın diplomatik temsilcilerinin Kastamonu'ya uğraması ve burada büyük coşkuyla yapılan karşılama törenini haber yapan Türkiye'nin "Açık Söz" gazetesinin Baş editörü İsmail Habib (Sevük) "Kardeş ülkenin elçisi" isimli ana makalesinde "...dün akşam buraya gelen ve bugün bizim misafirimiz olan büyükelçi tutarsız bir hükümetin, dost bir hükümetin, ya da zayıf bir hükümetin değil, bir başa kardeş bir hükümetin elçisidir." sözleri ile kardeşlik hukukunu öne çıkararak Azerbaycanlı elçiden bahsetmiştir. Yazar aynı makalede "...Bizim tarihlerimiz bir, dinimiz bir, bizim Azerbaycan'la dilimiz, kanımız birdir. Tarihi bir araya getirdik ve tarihimizi birlikte yoğurduk. Azerbaycan'la bir günde beş kez yüzümüzü Allah'ın Mekke'deki evine çeviriyoruz. Günde beş kez Azerbaycan ve bizim güçlerimiz Allah'a sadakat gösteriyorlar. Dilimizin şivesi farklı olabilir, ama kökü aynıdır. Dualarımızı aynı dilde ediyor, mevlitlerimizi aynı dilde okutuyor, hislerimizi aynı kelimelerle ifade ediyoruz. Azerbaycan'la biz yalnız tarihte, yalnız dinde ve dilde değil, kanda ve ırkta da beraberiz. Biz onun kanında ve o bizim ırkımızdadır..." şeklindeki açıklamaları ile Türkiye ve Azerbaycan arasındaki tarihi, dini, irki bağları vurgulayan ifadeler kullanmıştır (İsmail Habib, 1921).

Söz konusu elçi bir başka milletten olsaydı, İsmail Habib böyle bir yazı yazmayı düşünmeye bilirdi. Tabi ki bu, hiç bir yoruma ihtiyacı olmayan, sadece kırılmaz ve kardeşlik bağlarıyla bir birine bağlı olan millet düşüncesinin bir gereği idi. Çok daha sonra Azerbaycan'ın ulu önderi Haydar Aliyev milyonların kalbinden geçen bu hisleri "Bir millet, iki devlet!" özdeyişiyle ifade etmiştir.

İlginç olan şu ki, tüm Şark'ta kurulan ilk demokratik cümhuriyet olan – Azerbaycan Demokratik Respublikası'nın – dağılmasından sonra, komünist rejimin zaferinin ilk yıllarında Bakü sadece Azerbaycan'ın değil, Türkiye dâhil Şark ülkelerine sosyalizm ihracı konusunda bir başkente dönüşmüştü. Ancak bu amaç o dönemde toplum tarafından hissedilmemiş, aksine Bolşevik rejimin siyasi çizgisine tüm güçleriyle destek veren Azerbaycan'ın Neriman Nerimanov gibi aydınlarının ve diğer siyasi liderlerinin bu fikirlerin güçlenmesinde önemli katkıları olmuştur. 1920 senesinde Orta Doğu'nun bulunduğu bir coğrafyada – ahalisinin ana kısmının Müslümanlardan oluştuğu – yeni bir devletin, Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin kurulması bu bölgedeki ülkelerin karşılıklı ilişkilerine ve sosyal-siyasi durumlarına ciddi etki etmekteydi.

Hatta Azerbaycan'da Sovyet hükümetinin kurulmasına büyük önem veren Vladimir Lenin ülkenin uluslararası ve ulusal durumunun iyileştirilmesinde, ve Şark'ta sosyalist fikirlerin yayılmasında Sovyet Azerbaycanı'nın rolüne özellikle değer vermiş ve bu fikirlerini muhtelif yayın organları ile defalarca vurgulamıştır (Ağamalıoğlu,1925:43).

Türkçülüğün Başkenti Olarak Bakü ve “Komünist” Gazetesi

Doğu (Şark) Halklarının Birinci Kurultayı (1920, 1-7 Eylül) ve Doğu Gençleri Kurultayının (1920, 9-10 Eylül) coşkulu bir şekilde Bakü'de yapılması, hiç şüphesiz Sovyetler Birliği yönetiminin Azerbaycan'a verilen rolden nedenlerden kaynaklanıyordu. Doğu ülkeleri arasında devrime yönelik propaganda yürütmek ve ulusal özgürlük hareketlerini yönetmek için bu en başarılı yol milletlerin kendi dillerinde yayın yapıp sosyalist ideolojiye hizmet edecek basın-yayın kuruluşlarının kurulması ve geniş katımlı kurultaylar düzenlemektir. Şark Halklarının Kurultayı esasen bir bakıma emperyalizm ve sömürgecilğe karşı savaşılan kuvvetlerin yükselişini ve ortak fikirde birleştiklerini gösterdi. İngiltere'nin nüfuzlu “Manchester Guardian” gazetesinin yazdığı gibi: “Şimdi Rusya Doğu'da her zamankinden daha güçlü...”(Коммунистический интернационал, 1920).

Bu haber aynı zamanda, Şark Halkları Kurultayının emperyalist sömürgecileri nasıl rahatsız ettiğini de göstermekteydi. Aynı dönemde başka haberlerde de aynı durum okuyucularla paylaşılır: “Bolşevikler Azerbaycan'da konumlanmışlar, onun başkenti Bakü İran'da ve Hazar Denizi'nden Doğuya doğru illerde siyasi propaganda merkezi olmuştur. En son, geçenlerde Bakü'de Bolşeviklerin önderliği altında Doğu Halklarının Birinci Kurultayı olmuş ve Batı Avrupa'ya kutsal savaş ilan etmiştir (Guliyev,1960: 40-48).

“Komünist” gazetesi yayınlandığı dönemde sıradan bir gazete olmanın çok ötesinde kısa zamanda tüm Güney Kafkasya'nın ana yayın organına dönüşmüştür. Gazetenin SSCB'nin büyük şehirlerinde ve birçok yabancı ülkede muhabirleri görev yapar. Dönemin çok ünlü basın kuruluşlarından biri olan ‘Komünist’ gazetesinde yayınlanan makale ve haberlerdeki Türkiye ve Türkçülük hakkında yazıların çok ve detaylı olmasının dikkat çekmesi de çok zaman almamıştır.

Benim kendi görüşüme göre bu dönemde Komünist-Bolşevik yönetimin yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ne olan desteği ülkelerin komşuluk siyasetinden daha çok dünyadaki siyasi durumdan kaynaklanmaktaydı. Siyasi çıkarlarını ön planda tutan komünistler önemli bir projeyi gerçekleştirirler ve Bakü'de Birinci (1926, 26 Şubat- 5 Mart) Türkoloji Kurultayı yapıldı. Türkoloji'yi büyük ve sistemli bir bilim haline getirmeyi amaç edinen Bakü Türkoloji Kurultayı özellikle Türk Dünyası'nda büyük ses

yaratmış, sekiz gün devam eden bu bilimsel etkinlikte farklı ülkelerden 131 temsilci katılmıştır. Kurultay hakkında basında yayınlanan çoxsaylı yazılar serisi bu değeri bir daha ortaya koymuştur.

Türk halklarının ortak dili, tarihi ve edebiyatı meseleleri bugün de gündemdeki yerini korumaktadır. Kurultayın yapıldığı dönemin basın organlarında kurultay hakkında, organizasyonu ve perspektifleriyle ilgili 300'e kadar farklı makale yayınlanır. Tüm basında yayınlananların neredeyse yarısı ülkenin o dönem bir numaralı basın organı olan "Komünist" gazetesinde yer almıştır. Bu etkinlikte birlikte gazetenin Alfabe Reformunun yapılmasından, "Şerq Halklarının Birinci Kurultayı"na ("Şerq Halklarının Baku Kurultayı"- "Первый съезд народов Востока", 1-7 Eylül 1920) ve en son olarak da Türkoloji Kurultayın (26 şubat – 6 marta 1926) gerçekleştirilmesinde başlıca bilgi ve propaganda kaynağı olduğu gözlenmiştir.

Sovyetler sonrası dönemde bazı çevreler söz konusu gazetenin yayın anlayışını ve faaliyetlerini kınayan bir tavır benimsediler. Hatta Sovyet rejiminin desteklediği yönünde tarihî gerçeklikleri değerlendirmekten uzak, haksız eleştiriler dile getirildi. Ancak "Kendi döneminde ana parti ve devletin gazetesi olan "Komünist", halkın siyasi ve manevi terbiyecisi gibi çalışıyordu. Bu gazete hep tarihi olayların merkezinde olmuş, halk kitlelerine pozitif etki etmiş, ülkenin günlük hayatında gerçekleşen olayların çözümünde hükümetin esas propaganda aracı olmuştur. Unutmamalıyız ki, bu gazete bağlı olduğu kurumun siyasetini gerçekleştirmeye mecburdu ama millî bakış açısını hiç bir zaman unutmamış ve hep bunun cezasını çekmiştir (Maharramov, 2009:6).

Sözünü ettiğimiz kurultaylar ve Türkiye haberleri gibi meseleleri gündeme getiren; millî ruhun canlanma ve korunmasını destekleyen makalelerin gazete sayfasında görünmesi, Komünist gazetesinde sıklıkla görülen bir durum haline gelir. Bu hususu örnekleyen haberlerden bazıları şöyledir: 2 Mart 1922 tarihli "Komünist" gazetesinde Azerbaycan zenginliklerinin taşınarak Rusya'ya götürülmesi ve bunun karşılığında Bakü'ye boş vagonlar getirildiğini iddia eden bir haber yazısı büyük tartışmalara sebep olmuştur. "Yoksul" takma adını kullanan bu makalenin yazarı Halk İç İşleri Komiseri Hamit Sultanov'dur (Yoksul 1922).

Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Siyasi Partileri ve Halk Hareketleri Arşivi (f. 1, s. 235, ben. 120, v. 186, 175, 194) arşivi belgelerini baz alarak hazırlanmış makalede 1912 yılından 1922'e kadar Azerbaycan'dan Rusya'ya gönderilen ürünlerle ilgili detaylı bilgiler yer alır. Bunun karşılığında Rusya'dan Azerbaycan'a yiyecekler gönderiliyor gibi gösterilse de, kapıları mühürlü olan vagonların boş olduğu belirtilir. Bu tür uygulamalardan son derece rahatsız olan yazar Sovyet hükümetinin bu sahtekârlıklara son vererek, bu gibi durumlar için önlem alacağını da aynı haber yazısında umutla paylaşmaktadır. Ancak sonraki gün - 3 Mart'ta Azerbaycan Komünist Partisi Merkezi Komitesi'nin Siyasi Büronun toplantısından sonra haberin muhabiri Hamit Sultanov işinden kovulur. Bir diğer örnekte, yüksek eğitimin millîleştirilmesi konusunda önemli faaliyetleri bulunan Müsavatçı-yazar Mirzebala Mammadzade'nin yazılarının da gazetenin bir kaç sayısında yayınlandığını belirtmek gerekir. Bu örnekler basın organının her ne kadar o dönemde hükümet siyasetinin yayın organı olsa da, aslında millî bakış açının oluşturulmasında önemli bir görev ifa ettiğini göstermektedir.

Azerbaycan Komünist Partisi Merkezi Komitesi, "Komünist" gazetesinin bu millî köklerini yöneticilik görevlerinde bulunmuş Sergey Kirov, Levon Mirzoyan gibi "enternasyonalist"lar ve Aliheydar Garayev gibi yerli işbirlikçilerinin yorumlarını esas alarak hep kontrolde tutmuştur. Merkez komite, gazete

yazarlarını “milliyetçilik”, “Türkçülük” suçlamasıyla takibe almış; “Komünist” gazetesindeki milliyetçilik yuvasını dağıtmak için defalarca yüksek mevkiler seviyesinde ciddi adımlar atmıştır.

18 Nisan 1924 tarihinde Merkezi Komitenin 2. Katibi, 27 yaşındaki genç, vatansever Eyyüp Hanbudakov “Komünist” gazetesinde “Millî Meseleye Dair” yazısında partinin millî siyasetinin gerçekleştirilmemesini ciddi bir dille eleştirmiş, devlet kadrolarında yerel kadroların hazırlanmasının önüne geçildiğini, yerli kadroların atanmasında çifte standartlar uygulandığını yazmıştır (Hanbudakov 1924). Bu makale Komite’nin 27 Nisan’daki bir sonraki konferansında tartışılan konular arasında yer alır. Netice itibarıyla Eyyüp Hanbudakov cezalandırılır ve Aliheydar Karayev’den “Komünist” gazetesindeki milliyetçilerin ve Sovyet hükümeti düşmanlarını bulması emredilir. Sonuç olarak gazetenin yayın evinde çalışan düşünürler Abdürrahim Bey Hakverdiyev, Ağababa Yusufzâde, Cafer Cabbarlı, Mir Seyfeddin Kirmanşahlı gibi entelektüeller Aliheydar Karayev’in ısrarlarıyla küçük burjuvanın yordakçıları olarak nitelendirilir. Bu aydınlardan kısmı işten kovulur ve bir kısmı da ciddi eleştirilere maruz kalır.

Komünist gazetesinin bir yönüyle millî gazetecileri yetiştiren, yönlendiren bir okul hüviyetinde olduğunu da söylemeliyiz. Genel olarak “Komünist” gazetesi uzunca bir süre ülkenin en iyi gazetecilerinin katkıları ve düşünürlerin etkin katılımıyla yayınlanmıştır. Gazetenin idea-siyasî ve profesyonellik seviyesi farklı yerlerdeki basın organları için de örnek olmuştur. Gazetenin Azerbaycan yayın tarihinde gerçekleştirdiği bazı yenilikler, millî basın tarihinde en önemli olaylar olarak kayda geçmiştir (Hasanov 2015).

Genel olarak, Moskova’da yayınlanan merkezi diğer basın organları da Birinci Türkoloji Kurultayın yapılması ve Türk halklarının Latin alfabesine geçilmesi hakkındaki haberleri ele almış ve yayınlamışlardır. Komünist gazetesinin bu ve benzer konulardaki makale ve diğer materyalleri kurultayın ayrıntılarını ve amaçlarını açıklayan tarihi belgeler olmak bakımından da değerlidir. Kurultayda geçmiş Sovyetler Birliğinde yaşayan Türk dilli halkların, Avrupa Türkoloji kurumlarının temsilcilerinin de bulunması, Türkiye ve İran’dan davet edilmiş düşünürlerin katılımının sağlanması kurultayın gerçekleştiği dönemdeki Türkoloji camiasının ne kadar geniş olduğunu ortaya koymaktadır. Türk Dünyası’nın ve Türkoloji biliminin Samed Ağamalıoğlu (Ağamalıoğlu 1925, Ağamalıoğlu 1926), Mehmet Fuat Köprülüzade (Köprülüzade 1926), Vasili Bartold (Bartold 1925), Bekir Çobanzade (Çobanzade 1925) ve diğer birçok önemli isminin makale ve röportajlarının takdim edildiği “Komünist” gazetesinin o dönemde basılmış sayıları, Türkiye - Sovyet dostluğunda bir güven tesis etmiştir. Ancak kurultayın gerçekleşmesinde Sovyetlerin Türkiye’ye komünizm ihraç etme düşüncesinin de önemli bir neden olduğu tarihin akışı içerisinde sonraki yıllarda anlaşılacak ve ifade edilmeye başlanacaktır. “...Kavgalar, açlık, sefalet, katliam, zorbalığın çoğaldığı dönemde kurultayın çağırılması ne kadar doğru idi? Türk halklarına olan bu sıcak ilişki, sempati, sevgi nereden kaynaklanıyordu? Türk halklarına olan bu samimiyet bizce, Sovyet hükümetinin iç ve dış siyasetiyle ilgiliydi. Bu hükümet, dünyaya Rus İmparatorluğu’nun kurduğu devletin özgürlük, eşitlik, kardeşlik sembolü olduğunu göstermek istiyordu (Maharramov 2009: 19).

Sonuç

Sovyetler Birliği tarihinde kuruluş yılları olarak da bilinen Baskı yılları, rejimin yerleşmesi adına birçok haksız uygulamanın yaşandığı dönem olarak tarihe geçmiştir. Bu dönemde devlet, dışarıda olduğu gibi

içeride de düşmanları olduğunu iddia edip bu dahili düşmanların tespiti sonrası onlarla mücadele yolunu tercih etmiştir. Çalışmamızda ele alınan “Komünist” gazetesi tam olarak Sovyetlerin kuruluş döneminde faaliyet göstermiş ve devletin giderek olumsuz hale gelen rejim politikasındaki değişen azınlık siyasetinin bir yansıma alanı olmuştur. Bu bağlamda gazete, rejim politikalarını yaymak amacıyla kurulan bir yayın organı olsa da Azerbaycan’da Türkiye ve Türkçülük konusundaki birçok olumlu habere yer vermesi ile diğer yayınlardan ayrılmıştır. Bu alandaki hizmetlerinden en önemlisi ise gazetede yer alan ve Bakü Türkoloji Kurultayı’na yer veren haber yazılarıdır.

SSCB’nin giderek kapalı bir sistem haline gelen devlet işleyişinin iflası, baskı ve sürgünlerin artması ile gerçekleşmiştir. Bu anlamda ilerleyen yıllarda söz konusu etkinliğin art niyetli bir faaliyet olduğunu ileri süren değerlendirmeler görülmeye başlanır: “...100’den fazla katılımcısının, seçme aydın ve fikir adamlarının çoğunun hapsi ve öldürülmesiyle ile biten bu Türkoloji Kurultayı yakın tarihin en büyük aydın katliamının bir belgesidir. 30. Yılların Sovyet-Stalin diktatörlüğünün tarihi için bir yüz karasıdır.” (Narimanoğlu 2006: 3).

Tüm bunlara rağmen söz konusu haberi olumlu yönde değerlendiren yorumlarda vardır: “...dünya biliminin, özellikle de Türk dünyasının büyük olayı olan Birinci Bakü Türkoloji Kurultayı tarih olarak da, modernlik bakımından da büyük bir öneme sahiptir. 26 Şubat – 6 Mart 1926 Bakü’de yapılmış Birinci Türkoloji Kurultayı Türk halklarının elmi-kültürel birliğine, ortak milli-manevi değerlerinin inkişaf ettirilmesine, integrasiya proseslerinin derinleşmesine geniş ufuklar açan sosyal bir olaydır” (Habibeyli, 2015)

Azerbaycan’da uzun yıllardır üzerinde durulmayan birçok önemli tarihi hadise, ilim ve devlet adamları tarafından hak ettiği değerle anılmış ve anılmaya başlanmıştır. Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev’in Birinci Türkoloji Kurultayı’nın 9 Kasım 2005 tarihinde 80. yıldönümü ve 18 Şubat 2016 tarihinde 90. yıldönümü kutlamaları yapılmasıyla ilgili imzaladığı kararname (Aliyev 2005, Aliyev 2016) kurultayın Türk halklarının hayatında ne kadar büyük bir tarihi önem taşıdığını ortaya koyan bir gelişme olmuştur. Cumhurbaşkanı tarafından imzalanan kararname bugün Türk dilli cumhuriyetler arasında ilmî ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesinde önemli role sahiptir.

“Komünist” gazetesi de dâhil, o dönemin gazetelerinde yayınlanan makalelerde millî bakış açısının korunması, gazetede çalışan aydınların millî varlığa bağlılığı, basın millî yönünün korunması gibi ciddi girişimler kendini çok açık göstermiştir. Bununla birlikte rejimin kendi siyasi ideolojisini tatbik noktasında gerçekleştirdiği uygulamalar Azerbaycanlı aydınlar arasında ciddi ideolojik karışıklıklara ve toplumda çeşitli sansür ve sürgünler yaşanmasına sebep olmuştur.

Kaynakça

- Ağamalıoğlu, Samed (1925a) . Türkoloji kurultay bize ne vere bilir? /Türkoloji kurultay arifesinde/ “Komünist” gaz.,Baku, 9 Kasım.
- Ağamalıoğlu, Samed (1926) . Birinci Türkoloji kurultayın açılışı sebebiyle tebrik konuşması. “Komünist” gaz.,28 Şubat.
- Ağamalıoğlu, Samed (1925b). “Lenin ve Doğu”. “Bakü”, 25 Ocak, s.157
- Aliyev, İlham (2005). Birinci Türkoloji Kurultayın 80. Yıldönümünün kutlanması hakkında Kararname.Halk gazetesi, Baku, 10 Kasım

- Aliyev, İlham (2016). Birinci Türkoloji Kurultayın 90. Yıldönümünün kutlanması hakkında Kararname.Halk gazetesi, Baku,19 Şubat
- Bartold, Vasili (1925). Türkoloji kurultay sebebiyle (Kurultayın Bakü'de yapılması hakkında). "Komünist"gaz., Bakü, 9 Kasım.
- İsmail, Habib (1921) "Kardeş Hükümetin Sefiri", Açık Söz gaz., Kastamonu, 09 Ekim. Sayı:304, (9 Teşrin-i evvel 1337), s.1.
- Çobanzade, Bekir (1925). Türkoloji kurultayı (Türkoloji kurultayın gündemindeki meselelerle ilgili) "Komünist" gaz.,9 Kasım (№ 256).- C.4.- (Arap Alfabesinde).
- Habibeyli, İsa (2016) Azerbaycan Millî İlimler Akademisinin Başkan Yardımcısı. "Birinci Türkoloji Kurultayın dersleri ve modern çağışırılar". "Azerbaycan" gaz., Bakü, 13 Kasım.
- Hasanov, Hasan (2015). Azerbaycanın millî merakları ve devletçilik mefkûresine sadakatle hizmet etmiş basın organı.Halk gazetesi,29 Ağustos.
- Hanbudakov, Eyyup. Millî meseleye dair(1924). "Komünist" gaz.,Bakü, 7 Nisan.
- "Коммунистический интернационал" (Komünist Enternasyonalı) (1920). M., №12,s.2259, 2262.
- Guliyev, C. (1960). "Doğu halklarının birinci kurultayının 40. Yıldönümü". "Azerbaycan Komünisti" dergisi, № 9.
- Maharramov, E.A.,Maharramli, A.E. (2009). Halk Gazetesi ("Komünist") yaranması ve inkişafı tarihinden. Basılmasının 90. yıldönümü sebebiyle. Bakü, "İlim ve eğitim" Yayınevi, s.88.
- Narimanoğlu, Kamil Veli (2006).1926 senesi Bakü Türkoloji Kurultayı hakkında söz. "Latin esaslı yeni Türk alfabesi ve Birinci Bakü Türkoloji Kurultayı" biblografi. Bakü, s.44
- N.,N (1925). Türkoloji kurultayın teşkili (Türkoloji kurultayın yapılması için teşkilat komisyonunun göreceği işler hakkında) "Komünist"gaz., Bakü, 9 Şubat.
- Profesör Köpürlüzade ile röportaj. Türkoloji işlerin Türkiye'deki önemi ve ona bağlı yapılan işler hakkında (1926)."Komünist" gaz.,Bakü, 25 Şubat.
- Yoxsul, (1922). "Komünist" gaz., Bakü, 3 Mart.